

Nâyî Osman Dede'nin Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili ve Biçim Özellikleri

Nâyî Osman Dede's Hicaz Mevlevî Ayin Stylistic Analysis and Format Features

Ahmet Çalışır

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Konya Türkiye
Ph.D Student., Necmettin Erbakan University, Turk Music Conservatory, Konya, Türkiye
ahmetcalisir@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-0025-9218>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.31591/istem.1460132

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 27.03.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 19.05.2024
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Cite as / Atf: Çalışır, Ahmet. "Nâyî Osman Dede'nin Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili ve Biçim Özellikleri". *Istem* 43 (2024), 289-310. <https://doi.org/10.31591/istem.1460132>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem>

Nâyî Osman Dede'nin Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili ve Biçim Özellikleri

Öz

Nâyî Osman Dede, 17. yüzyılda (1652-1730) İstanbul'da yaşamış, Arapça, Farsça, mûsikî, edebiyat ve tasavvuf tahsil etmiş, 1780 yılında Galata Mevlevîhânesi'nde Neyzenbaşı, 1698 yılında Galata Mevlevîhânesi postnişini olmuş mûsikî tarihimizde kutbunnâyî unvanı ile meşhur olmuş önde gelen bestekarlarımızdandır. Şâirliğı de bulunan bestekârın saz eseri, yürük semâî, na't, mi'râciye ve Mevlevî âyini (dört adet) formundaki eserleri günümüze ulaşmıştır. Mevlevî âyinleri, güfteleri genellikle Hz. Mevlânâ'nın eserlerinden alınarak Türk mûsikisi makam ve usullerinde kendine özgü beste biçimleri olan ve selam adı verilen 4 bölümden oluşan, mûsikîmizin günümüzde icrâ edilen en büyük formları durumundadır. Bu çalışmada mûsikî tarihimizde ve külliyatımızda önemli bir yer tutan Hicaz Âyin-i Şerifin her selâmının güfteleri vezin bakımından incelenmiş, çoğunlukla Farsça olan güfteler kaynaklarına da yer verilerek Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca form yapısının ortaya konulması bakımından eserin biçim tahlili yapılarak Mevlevî âyinlerinin form özelliklerini ve mûsikîmizin diğer formlarının oluşumuna katkılarını ortaya koyan önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mevlevîlik, Mevlevî Âyini, Nâyî Osman Dede, Hicaz Âyin.

Nâyî Osman Dede's Hicaz Mevlevî Âyin Stylistic Analysis and Format Features

Abstract

Nâyî Osman Dede lived in Istanbul in the 17th century (1652-1730). He studied Arabic, Persian, music, literature and Sufism that became the Neyzenbaşı at Galata Mevlevî Lodge in 1780 and became the postman of Galata Mevlevî Lodge in 1698. He became famous in our musical history with the title of Kutubunnâyî. He is one of our leading composers. The works of the composer, who was also a good calligrapher and poet, in the form of instrument compose, Yürük Semâî, Na't, Mi'râciye and Mevlevî Rite (four pieces) have survived to the present day. Mevlevî rituals and lyrics are generally based on Hz. Mevlânâ's works, it is the largest form of our music performed today, consisting of 4 parts called selam, which have unique composition styles in the modes and modes of Turkish music, taken from the works of Mevlânâ. In this study, the lyrics of each greeting of the Hicaz Âyin-i Şerif, which has an important place in our musical history and corpus, were examined in terms of meter and the lyrics, mostly in Persian, were translated into Turkish by including their sources. In addition, by analyzing the form of the work in order to reveal its form structure, important results were reached revealing the form characteristics of Mevlevî rites and their contributions to the formation of other forms of our music.

Keywords: Mevlânâ, Mawlawiyah, Mawlawî Âyin, Nâyî Osman Dede, Hicaz Âyin.

Giriş

İslam tarihinde zikir maksatlı oluşturulan bütün tarikatlerin kendilerine mahsus bir mûsikî ve devran yapısı vardır. Nakşibendîlerin “hatm-i hâcegân”, Kadirîlerin “devran”, Halvetîlerin “darb-ı esmâ”, Sa'dî ve Rıfâîlerin “zikr-i kıyam” diye adlandırdıkları bu zikrullah yapısı, Mevlevîlikte bir ritüel halini almış ve zaman içerisinde günümüze ulaşan özgün haline kavuşmuştur.

Mevlânâ Muhammed Celâleddin Rûmî (k.s.)'nin vefatından sonra müesseseleşen ve O'nun Mevlânâ sıfatından ilhamla isimlendirilmiş olan Mevlevî tarikatında Semâ' esnasında icra edilen tekke mûsikî formuna Mevlevî âyini denir.

Mevlevî Âyinleri, günümüzde asırlar süzgecinden geçerek oluşmuş beste özellikleri ve yapıları korunarak icra edilen Türk mûsikîsi formlarının en büyüğüdür. Âyinler, selâm adı verilen 4 hânedan oluşur. Mevlevî âyini (mukâbele-i şerife) Hz. Mevlânâ'nın belli bir usule bağlı olmaksızın tamamen vecd hali ile yapmış olduğu semâ'nın sonradan birtakım kâidelere bağlanması ile oluşarak “Mevlevî Mukâbele-i Şerifesi” adı ile anılmıştır. Semâ ritüeline eşlik maksadı ile bestelenmiş olmasına rağmen, zaman içerisinde, semâ'ı ve mukâbeleyi de ifade/işaret edecek şekilde Mevlevî âyini ismi kullanılır olmuştur.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar geçen süre zarfında bestelenmiş, icra edilmiş ve dahi meydan görmüş âyinlerin tetkikinde görülmektedir ki, eserlerin güftelerinin büyük çoğunluğu Hz. Mevlânâ'ya âit olmakla beraber, başka şairlere ait şiirlerin de bulunduğu ve hatta tamamı ile güftenin Hz. Mevlânâ'ya ait olmadığı âyinlere de rastlanılmıştır. (Hasan Nazif Dede'nin Sûzinâk Âyiniinde olduğu gibi)¹

Mevlevî Âyinlerinin güfteleri çoğunlukla Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî ve Divân-ı Kebîr'inden olmakla birlikte, zaman zaman bazı Mevlevî şairlerin (Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Ahmet Eflâkî, Dîvâne Mehmet Çelebi, Gavsî Dede, Şeyh Gâlib gibi) şiirlerine de yer verildiği görülür.²

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Mevlevî âyinlerinde çoğunlukla Hz. Mevlânâ'ya ait güftelerin kullanılması önemli bir gelenek ve kuvvetli bir teâmüldür. Ancak, Hz. Mevlânâ'ya ait zannı ile ona atfen kullanılan güfteler olduğu gibi,³ Mevlevî ya da meşrebleri bilinmemesine rağmen Mevlevîlik nisbet edilen şairlerin de güftelerine yer verilmiştir.

Mevlevî âyinleri, mutriban (mûsikî icra heyeti) tarafından icra edilir. Hz. Mevlânâ'dan esinlenmiş, Mevlevî veya Hz. Mevlânâ muhibbi bestekârlar tarafından bestelenmiş olan bu beste biçimi, Türk mûsikîsi asarının, birer defa bestelenmiş

¹ Timuçin Çevikoğlu, “Yasaklı Ayın - Haşim Bey'in Sûzinâk Âyini Şerifi, Bir Hayalin Peşinde _Klasik Türk Müziği Yazıları I”, *Edebiyat Ortamı Yayınları* 5 (2017), 27.

² Tuğrul İnançer, “Mevlevî Musikisi ve Mukabele âdâbı”, *Konya'dan Dünyaya Mevlana ve Mevlevilik*, ed. Nuri Şimşekler (Konya: Karatay Belediyesi Yayınları, 2002), 199; Ahmet Çalışır, *Mevlevî Ayinleri* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016), 15.

³ Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (İstanbul: National Education Publishing, 1974); Ahmet Çalışır, *Mevlevî Ayinleri*, 15.

olan “Mevlid ve Mîrâciye” formları -icra yerleri maksatları ve farklılıkları dolayısıyla- ayrı değerlendirildiğinde, bugün yaygın olarak icrası devam eden en büyük formudur.⁴

Hız. Pir’in mefkûre, hal, ilim ve de aşk meşrebinden mürekkebe bu husûsî müessesese, bizzat oğlu Sultan Veled ile torunu Ulu Arif Çelebi zamanında oluşmuş, zaman içerisinde de sistemleşmiştir. Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi’nin kendi hallerinde semâ ettikleri bilinmektedir. Semâ’nın Hz. Mevlânâ’yı anmak maksadı ile belli prensipler dahilinde tören haline gelmesi, Mukâbelenin bir düzenli hale gelmesine zemin oluşturmuş ve semâ meclislerine de bir şekil verilmeye başlanmıştır. 15. Yüzyılda tekke ve medrese kavgalarının da oldukça yoğun yaşandığı dönemler olmasına rağmen 1421 yılında çecelebilik makamındaki Pir Adil Çelebi tarafından bugünkü mânâ da düzenlenen mukabele-i şerife, daha sonra 1642 yılında Pir Hüseyin Çelebi tarafından, herkes tarafından kabul görmüş bir şekilde son halini almıştır.⁵

Belirli günlerde ve mekanlarda yapılan Mevlevî mukâbeleleri, İstanbul dışındaki tekkelerde genellikle Cuma namazından sonra yapılmıştır. İstanbul’da ise Cuma ve Salı günleri Galata, Cumartesi, Üsküdar Pazar, Kasımpaşa Pazartesi ve Perşembe, Yenikapı Çarşamba, Beşiktaş ve Bahariye Mevlevîhaneleri’nde mukabeleler tertib edilmiştir.⁶

Günümüzde Mevlevî Mukâbele-i Şerîfesinin icra edilmiş şekli aşağıdaki gibidir.

- 1- Kur’ân-ı Kerîm.
 - 2- İtrî’nin Rast makamında bestelediği Na’t-ı Mevlânâ.
 - 3- Post taksimi (neyzenbaşının, na’tın makamından âyin makamına geçiş yapılan baş taksim)
 - 4- Peşrev, (Devr-i Veledî esnasında icra edilen 4 haneli eser).
 - 5- Birinci selâm.
 - 6- İkinci selâm.
 - 7- Üçüncü selâm.
 - 8- Dördüncü selâm.
 - 9- Son peşrev ve son yürük semâ.
 - 10- Son taksim (sazlardan biri taksim yapar)
 - 11- Kur’ân-ı Kerîm.
 - 12- Mevlevî Gülbangi ve Selamlaşma (Gülbang akabinde şeyh efendinin semâzenler ve mutribanı selamlaması ile mukâbele sona erer).
- Âyin-i şerifler, bestelenişleri bakımından;
- a- Başlayış ve bitiş aynı makamda olanlar (Seyri de aynı makamdan olmak

⁴ Mevlid ve Miraciye formları için verilen kaynaklar incelenebilir. Mustafa İsmat Uzun, “Mîrâciye”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42 Cilt (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020); Nuri Özcan, “Mevlid”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42 Cilt (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004).

⁵ Mehmet Gönül, *Mevlevî Matbah-ı Şerîflerinde Mûsikî ve Semâ Eğitimi* (Konya: Selçuk University Sosyal Bilimler Enstitüsü, ts.), 34.

⁶ Mehmet Gönül, “Mevlevîlik ve Mûsikî”, *İstem* 5/10 (2007), 80.

kaydı ile)

b- Başlayış ve bitiş aynı makamda olanlar (Seyrinde başlangıç ve bitiş makamlarının dışında seyredenler)

c- Başlayış ve bitiş ayrı makamda olanlar (Seyri tamamen farklı ve hatta farklı âyinlerin bölümleri ile bitenler)

Mevlevî âyinleri mûsikîsi sanatımızın en büyük ve en sanatlı formu olarak kabul edildiğinden, Mevlevî âyini bestelemek bestekârlıkta bir zirve olarak kabul edilir ve bestekârı, sahib-i âyin olarak nitelendirilir.

Bestekarlık matematik yaklaşımı ile bir takım mûsikî cümlelerinin inşa edilmesi ile tamam olacak bir şey değildir. Dolayısıyla bir eserin bestelenmesi, bestelendiği formu tam anlamı ile aksettirebilmesi tamamen bestekârın mûsikî müktesebatının yüksek seviyede olması ile de doğru orantılı olmaz. Zira geleneğe uygun nitelikli bir âyin besteleyebilmek için o âyin formunu ve âyin formunda eserleri icra kaidelerince bilmek, hazmetmek gerekir. Şarkı, beste, kâr, ilahi, durak vb. fomlar kâğıt üzerinde tamam gibi görünseler de gelenekten yoksun olduklarında form özelliklerini yansıtmazlar. Kutbünnâyî Osman Dede âyin bestekarlığı konusunda temsil sanatkarlardan birisidir.

1. Kutbünnâyî Osman Dede ve Hicaz Mevlevî Âyin-i Şerifi

Neydeki üstün yeteneği sebebiyle "Kutbünnâyî " diye tanınan Osman Dede, İstanbul'un Vefa semtinde dünyaya gelmiştir. Süleymaniye Dârüşşifâsı baş hademelerinden Hacı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Hüseyin Ayvansarâyî ve Hüseyin Vassâf onun Gelibolulu olduğunu, küçük yaşlarda öğrenim için İstanbul'a geldiğini söylüyorsa da, bütün tezkirelerde ve diğer kaynaklarda İstanbul'da doğduğu kaydedilmektedir. Çocukluğundan itibaren tasavvuf, edebiyat ve mûsikiye ilgi duyan Osman Dede, genç yaşlarında Galata Mevlevîhânesi şeyhi Mesnevîhan Gavsî Ahmed Dede'ye intisap etmiştir. Nefeszâde Seyyid İsmâil Efendi'den hüsn-i hat meşketmiştir. Ta'lik yazısını ve Farsça eğitimini; edebiyat ve mûsiki bilgilerinin yanı sıra ilk ney derslerini de Gavsî Ahmed Dede'den almıştır. 1680 yılında neyzenbaşılık görevine başlamıştır. Şeyhinin kızı Hatice Hanım'la evlenen Osman Dede, neyzenbaşılığı döneminde bestekârlık ve mûsiki nazariyatı konusunda da ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Kendi adıyla anılan nota sistemini bulan Osman Dede aynı zamanda önemli bir bestekâr ve mûsiki nazariyatçısıdır Gavsî Ahmed Dede'nin ölümünün (1109/1697) ardından Galata Mevlevîhânesi meşihatına tâyin edilmiştir. Bu mevlevîhânedeki şeyhlik yapan ve her biri tanınmış birer mûsikişinas olan Ali Nutkî, Abdülbâki Nâsir ve Abdürrahim Kühî dedeler Osman Dede'nin kızının çocuklarıdır.⁷

Tamamı aynı makamdan başlayıp aynı makamdan biten âyinler kategorisinden incelenen Nâyî Osman Dede'nin 4 adet âyin'i de Mevlevî âyinleri repertuvarında kaynak eserler olarak gösterilmektedir. Hicaz makamındaki âyin'i Şerif'in

⁷ Süleyman Erguner, "Nayi Osman Dede", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/462.

incelememi bu bakımdan anlamlıdır.

1.1. Hicaz Mevlevî Âyini'nin Güfte Tahlili

Eserin güftesinin tahlili aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda her selam güftenin geliş sırasına göre önce sol sütunda güftenin günümüzde kullandığımız alfabeğe göre yazımı ve aruz kalıbı, onun altına güftenin Farsça yazımı verilmiş, sağı sütuna güftenin şerhi yapılarak altına güftenin alındığı kaynak bilgisi sunulmuştur. Buna göre Hicaz Mevlevî âyinin güfte incelemesi şöyledir;

Tablo 1. Osman Dede'ye ait Hicaz Mevlevî âyinin güfte şerhi

HİCAZ ÂYİN-İ şERİFİ (Beste: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	
<p>Yâ men livâu aşkike lâ zâle âliyâ Kad hâbe men yekûnü mine'l-aşkı hâliyâ Nâdâ nesîmü aşkike fî enfûsi'l-verâ Ahyâkümü celâliyye celle celâliyyâ <i>Vezni: Mef'ûlü fâilâtü mef'ûlü fâilün [Muzâri]</i></p> <p>یا من لواء عشقک لا زال عالیا(ای کسی که پرچم عشقت همیشه در اهتزاز است) قد خاب من یکون من العشق خالیا(هر که از عشق تهی باشد، ناامید است) نادی نسیم عشقک فی انفس الوری(نسیم عشق تو رو به انفاس خلایق ندا درداد) احیاکم جلالی جل جلالیا(جلال من شما را زنده می کند و به شما جلال و جبروت میبخشد) حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ جلد اول/ غزل 282/ ص 174</p>	<p>Ey aşkının bayrağı dalgalanan (güzel)! Yüceliğın dâim olsun. Aşktan habersiz olan kişi ondan kaçır. Aşk nesîmin, insanların nefislerine seslendi: "Sizleri celâlim diriltir, yüceldikçe yücelsin!" Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:1,Gazel:282, S:174⁸</p>
<p>Kurretü'l-ayn-i menî ez can belî Mâh-ı bedrî gird-i mâ gerdan belî Sad hezâran âferin ber rûy-i tü Mî firisted hûri vü rıdvân belî <i>Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilün [Remel]</i></p> <p>قرة العين منى اى جان بلى ماه بدرى گرد ما گردان بلى صد هزاران آفرين بر روى تو مى فرستد حورى و رضوان بلى حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ جلد ششم/ غزل 2896/ ص 170</p>	<p>Ey can! Evet gözümün nûrusun. Evet, bizim etrafımızda dolaşan dolunaysın. Hûri ve rıdvân da senin yüzüne yüz binlerce âferin gönderiyor, evet. Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:1,Gazel:2896, s:170</p>
<p>Samt u cû u seher ü üzlet ü zikr-i be-devâm Nâ-temâmân-ı cihan râ bi-küned kâr-ı temâm Asl-ı in cümle kemâlât be-cüz müşşid nîst Sadr-ı sâhib-dil ü kâmil-sıfat ü bahr-âşâm <i>Vezni: Fâilâtün feilâtün feilâtün feilât (fa'lân)</i> <i>[Remel]</i> سمت او جو و سحر و عزلت و ذکر به دوام ناتمامان جهان را بکنند کارى تمام</p>	<p>Sükût, açlık, seher vakti (ibadet), halvet ve dâimî zikir, dünyadaki noksanları kâmil eyler. Bütün bu kemâlâtın aslı, gönül ehli, kâmil sıfatlı, denizler için müşşid olmadan olmaz.</p>

⁸ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems* (Tahran: Amirt Kebir, 1985), 174.

<p>اصل این جمله کمالات به جز مرشد نیست صدر صاحبدل و کامل صفات و بحر آشام لاادری</p>	<p><i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i></p>
<p>Şevk-i hayâl-i döst tenim cânı cân ider Sûd ü ziyân ü zevk ü gamı bî-nişân ider Gâhî tebessüm ile selâmı temâm-i nâz Aşk âşinâye secdeye âyet beyân ider Bir tâb var ki şu'le-i ruhsâr-ı yârda Cibrîli aşk lem'asına dîdebân ider <i>Vezni: Mef'ûlü fâîlâtü mefâîlü fâîlün [Muzârî]</i> شوق خیال دوست تنیم جان جان ایدر (شوق خیال دوست تنم را جان جان می‌کند) سود و زیان و غم بی‌نشان ایدر (سود و زیان و غم را بی‌اثر و نشان می‌کند) گاهی تبسم ایله سلامی تمامی ناز (گاهی تبسم و سلامی سراسر همه ناز از سوی معشوق) عشق آشینایه سجده‌ی آیت بیان ایدر (برای کسی که آشنای عشق باشد سجده‌ی واجبی همچون سجده بر آیات را ایجاب می‌کند) بیر تاب وار کی شعله‌ی روخساری یارده (انچنان رخسار یار تابی آتشین دارد) جبر ایلی عشق لمعه سینه دیده بان ایدر (که جبر ایلی را دیده بان لمعات و شعله‌های عشق می‌کند) لاادری</p>	<p>Sevgilinin hayâlinin şevki bedenimi, canın canı yapar. Faydayı, zararı, zevki ve üzüntüyü etkisiz bırakır. Bazen de bir tebessüm ile naz dolu selâmı, aşk ehli için secdeye işaret olur. Sevgilinin parlayan yanağında bir ışık var ki Cebrâil'i, aşkın parıltısına gözcü- luk yapar. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i></p>
<p>Dâdendem ez ez el secde ber-in rûy-i sanem râ Ber bâm-i felek bürdem ez an rûy alem râ Mu'ciz bi-nümâ ez leb-i la'let çü Mesîhâ Tâ zinde künî mürde-i sad-sâle-i gam râ <i>Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün [Hezec]</i> داده‌اندم از ازل سجده بر این روی صنم را بر بام فلک بردم از آن روی علم را معجز بنما از لب لعلت چو مسیحا تا زنده کنی مرده صد ساله‌ی غم را لاادری</p>	<p>Ezelde bana sevgilinin yüzüne karşı secdeyi takdir ettiler.O yüzden göğün zirvesine bayrağı diktim. Lâl dudağınla İsa (a.s.) gibi mucize göster de üzüntü- den dolayı yüz yıldır ölmüş olan birini dirilt. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i></p>

2.SELÂM	<p>Sultân-ı menî sultân-ı menî Ender-i dil ü can îmân-ı menî Der men bi-demî men zinde şevem Yek can çi şevad sad cân-ı menî Vezni: Fa'lün feilün fa'lün feilün [Mütedârik] Ey âşıkân ey âşıkân an kes ki bîned rûy-i ô Şûrîde gerded akl-i ô âşüfte gerded hûy-i ô Vezni: Müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün [Recez] سلطان منى سلطان منى اندر دل و جان ايمان منى در من بدمى من زنده شوم يك جان چه بود صد جان منى حضرت مولانا، غزل شماره 3137 ديوان غزليات ، جلد 7، ص 24</p>	<p>Sultânımsın, sultânımsın; cânımda, gönlümde imânımsın. Bana üflersen ben dirilirim. Bir cân da nedir? Yüz cânımsın. Ey âşıklar, ey âşıklar! Onun yüzünü görenin aklı karışır, huyu değişir. Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:7,Gazel:3137S:24</p>
3.SELÂM	<p>Hüsn yekî hasen yekî yâr yekî sühan yekî Rûh yekî beden yekî yâr yekî sühan yekî Yâr-ı dil-i hazin yekî tâ dem-i âteşin yekî Milket-i aşk u din yekî yâr yekî sühan yekî Ayn-ı heme ayan yekî mâni-i her beyan yekî Zikr-i dil ü zeban yekî yâr yekî sühan yekî Aşk u melâletem yekî sakm u selâmetem yekî Men' ü melâmetem yekî yâr yekî sühan yekî⁹ Vezni: Müfteilün mefâilün müfteilün mefâilün [Recez] حُسن يکى حَسَن يکى يار يکى سخن يکى روح يکى بدن يکى يار يکى سخن يکى يار دل حزين يکى تا دم آتسين يکى ملکت عشق و دين يکى يار يکى سخن يکى عين يکى عيان يکى معنى هر بيان يکى ذکر دل و زبان يکى يار يکى سخن يکى عشق و ملالتم يکى سقم و سلامت يکى منع و ملامتم يکى يار يکى سخن يکى لاادری</p>	<p>Güzellik bir, güzel bir, sevgili bir, söz bir. Ruh bir, beden bir, sevgili bir, söz bir. Hüzünlü gönlün sevdiği bir, ateşli ah bir; aşk ve din mülkü bir, sevgili bir, söz bir. Her görülenin aslı bir, her ifa- denin manası bir; gönlün ve dilin zik- rettiği bir, sevgili bir, söz bir. Aşkım ve bıkkınlığım bir, hastalığım ve iyiliğim bir; kovulmam ve kınanmam bir, sev- gili bir, söz bir. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait oldu- ğu bulunamamıştır)</i></p>

⁹ Bu âyîn-i şerîfin notaları buraya kadar mevcut olduğundan, âyinin buradan itibaren ekseriya Abdürrahim Künhî Dede'nin, bazen de Musâhib Ahmed Ağa'nın Hicaz âyinleriyle tamamlanması âdet olmuştur. Ahmet Çalışır, *Mevlevî Ayinleri*, 158.

<p>Ey ki hezâr âferin bu nice sultân olur Kulu olan kişiler hüsrev ü hâkân olur Her ki bugün Veled'e inanuben yüz süre Yoksul ise bay olur bay ise sultân olur <i>Vezni: Müfteilün fâilün müfteilün fâilün [Münserih]</i> ای که هزار آفرین، بو نیجه سلطان اولور (ای هزار آفرین این چگوننه سلطانی است) کولو اولان کیشیلر، خسرو و خاقان اولور (کسانی که بندهی او شوند خسرو و خاقان می‌شوند) هر کی بوگون ولده اینانوبن یوز سوره (هر کسی که امروز به سلطان ولد باور داشته باشد و سر بر حکم فرو آورد) یوکسول ایسه بی اولور، بی ایسه سلطان اولور (اگر فقیر باشد ثروتمند می‌شود، اگر ثروتمند باشد سلطان می‌شود)</p>	<p>Binlerce tebrikler! Bu nasıl bir sultan- dır ki hizmetçisi olanlar, padişah olur. Bugün her kim (Sultan) Veled'e inanıp yüz sürerse, fakir ise bey olur, bey ise sultan olur.</p>
<p>Ey subh-i saâdet zi cebîn-i tû hüveydâ An hüsn çî hüsnest tekaddes ve teâlâ An cây ki cismest be küllî heme ismest An cây ki cânest ne ism ü ne müsemmâ <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün [Hezec]</i> ای صبح سعادت ز جبین تو هویدا آن حسن چه حسن است تقدس و تعالا شاه قاسم انوار/ دیوان اشعار/ غزلیات/ غزل شماره 3/ ص 34 آن جای که جسمست بکلی همه اسمست آن جای که جانست نه اسم و نه مسماست لاادری</p>	<p>Ey (sevgili)! Mutluluk sabahı, senin alnında görünmektedir.O güzellik, ne güzelliktir! Mübârek olsun ve yücelsin! Şah Kasım Envar, Divân, Gazel:3, S:34 Cismin olduğu yer, tamamen isimden ibarettir; canın olduğu yerde ise ne isim vardır, ne müsemmâ (isim almış nesne)</p>
<p>Çün bende nefî nidâ-yi şâhî mî zen Tîr-i nazâr an-çünan ki hâhî mî zen Çün ez hod u gayr-i hod müselleme geştî Bî-hod bi-nişin kûs-i ilahî mî zen <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilün mefâilün fa' [Hezec/Rub.]</i> چون بنده نه‌ای ندای شاهی می‌زن تیر نظر آنچنان که خواهی می‌زن چون از خود و غیر خود مسلم گشتی بی‌خود بنشین کوس الهی می‌زن حضرت مولانا/ دیوان/ رباعیات/ رباعی 1460/ ص 246</p>	<p>Mademki kul değilsin, padişahlığını ilân et; bakış okunu, nasıl diliyorsan öyle at. Mademki kendinden ve başkalarından kurtuldun, kendinden geçmiş bir halde ilahî kôsü çal.¹⁰</p>
<p>Men bâ tû çünânem ey nigâr-i Hotenî K'ender galatam ki men tüem yâ tû menî Nî men menem ü nî tû tüyî nî tû menî Hem men menem ü hem tû tüyî hem tû menî <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilün (mefâilü) mefâilü feil [Hezec/Rub.]</i> من با تو چنانم ای نگار ختنی</p>	<p>Ey Hotenli güzel! Ben seninle o halde- yim ki ben sen miyim, sen ben misin bilemiyorum. Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin; hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin.¹¹ Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr Rubâî n:1905,s:320</p>

¹⁰ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 246.

¹¹ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 320.

	<p>كاندر غلطم كه من توام يا تو منى نه من منم و نه تو توپى نه تو منى هم من منم و هم تو توپى هم تو منى حضرت مولانا/ ديوان كبير/ رباعيات/ رباعى 1905/ ص 320</p>	
	<p>Mevlâye ene't-tâibü mimmâ selefâ Hel yukbelü özrü âşıkın kad telefâ În kâne nedâmetü sudûden ve cefâ Mevlâye afallâhu afallâhu afâ <i>Vezni: Mef'ûlü mef'âilü (mef'âilün) mef'âilü feil</i> [Hezec/Rub.] مولای انالتائب مما سلفا(مولای من! از آنچه در گذشته کرده ام تائیم) هل یقبل عذر عاشق قد تلفا(ایا عذر عاشقی که خود را از بین برده می پذیری) ان کان ندامت صدودا و جفا(پشیمانی من اگر نشانی از وجود و هستی من دارد) مولایی عفاالله عفاالله عفا(مولای من! ای خدا مرا ببخش! مرا ببخش! مرا ببخش!) منسوب به مولانا</p>	<p>Ey Allah'ım! Geçmiş günahlarıma tevbe ediyorum. Kendinden geçmiş bir âşğın özrünü kabul eder misin? Benim pişmanlığım bile bir (varlık) ifadesi ve eziyet ise de ey Mevlâm sen affet, sen affet, sen affet!</p>
	<p>Kücâst mutrib-i dil tâ zi na'rehâ-yi salâ Der efkened dem-i ô der hezâr ser sevdâ Çü âfitâb-i cemâlet ber âmed ez meşrik Zi zerre zerre şinîdem ki ni'me mevlânâ <i>Vezni: Mef'âilün feilâtün mef'âilün feilün</i> [Müctes tes كجاست مطرب دل تاز نعره‌های صلا درافکند دمی و در هزار سر سودا چو آفتاب جمالت برآمد از مشرق ز ذره ذره شنیدم که نعم مولانا لادری</p>	<p>Gönül çalgıcısı nerede! Onun nefesi, "haydi" (diye) haykırışlarından binlerce başı sevdaya düşürsün. Güneş gibi yüzün doğudan doğunca bütün zerrelerden "Efendimiz ne güzel!" (sözünü) duydum. <i>Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</i></p>
4.SELÂM	<p>Sultân-ı menî sultân-ı menî Ender dil ü can îmân-ı menî Der men bi-demî men zinde şevem Yek cân çi şevad sad cân-ı menî <i>Vezni: Fa'lün feilün fa'lün feilün</i> [Mütedârik] سلطان منى سلطان منى اندر دل و جان ایمان منى در من بدمى من زنده شوم یک جان چه بود صد جان منى حضرت مولانا، غزل شماره 3137 دیوان غزلیات ، جلد 7، ص 24</p>	<p>Sultânımsın, sultânımsın; cânımda, gönümde imânımsın. Bana üflersen ben dirilirim. Bir cân da nedir? Yüz cânımsın.¹²</p>
	HİCAZ ÂYİNİ GÜFTESİNİN, BESTESİ BULUNAMAYAN KISMI	

¹² Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 24.

<p>Güşî ki be hak mest büved der heme cây Ô hiç suhan neş'neved illâ be Hudây V'an dîde k'ez ô nûr pezirêd ô rây Her zerre büved âyine-i dôst-nümây Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûl [Hezec/Rub.]</p> <p>گوشی که به حق مست بود در همه جای او هیچ سخن نشنود الا به خدای وان دیده کزو نور پذیرد و رای هر ذره بود آیینهای دوست نمای لادری</p>	<p>Hak ile mest olan kulak, hiçbir yerde Allah'tan başkasının sözünü duymaz. O'ndan nûrunu alan göz için her zerre, sevgiliyi gösteren ayna olur.</p>
<p>Olduk yine biz secde-ber-i nâr-ı muhabbet Olmaz dilimiz beste-i efkâr-ı muhabbet Cân u dilimi eyler idim gamzene teslîm Mahrûmi-i gam olsa dil-i zâr-ı muhabbet Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün [Hezec]</p> <p>اولدوک یینه بیز سجده بر این نار محبت (باز بر این آتش محبت سجده کردیم) اولماز دیلیمیز بسته افکار محبت (دردل ما بر روی افکار محبت آمیز بسته نمی‌شود) جان و دیلیمی ایلر ایدیدم غمزه نه تسلیم (جان و دلم را تسلیم غمزه ی چشمانت می‌کنم) محروم غم اولسا دل زار محبت (حتی اگر از غم محروم باشم و دلم زار محبت باشد)</p>	<p>Biz yine aşk ateşine secde eder olduk; (zaten) gönlümüz aşk düşüncelerine kapalı olmaz. Aşkdan inleyen gönlüm, gamdan mahrum olsaydı canımı, gönlümü yan bakışına teslim ederdim. Şah Kasım Envar, Divân, Gazel:3, S:34</p>
<p>Ey subh-i saâdet zi cebîn-i tü hüveydâ An hüsn çi hüsnest tekaddes ve teâlâ Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün [Hezec]</p> <p>ای صبح سعادت ز جبین تو هویدا آن حسن چه حسن است تقدس و تعالا شاه قاسم انوار/ دیوان اشعار/ غزلیات/ غزل شماره 3/ ص34</p> <p>An cây ki cismest be küllî heme ismest An cây ki cânest ne ism ü ne müsemmâst</p> <p>آن جای کهجاسمست بکلی همه اسمست آن جای که جانست نه اسم و نه مسماست لادری</p>	<p>Ey (sevgili)! Mutluluk sabahı, senin alnında görünmektedir. O güzellik, ne güzelliştir! Mübârek olsun ve yücelsin!¹³</p> <p>Cismin olduğu yer, tamamen isimden ibarettir; canın olduğu yerde ise ne isim vardır, ne müsemmâ (isim almış nesne). Bilinmiyor (Kaynaklarda kime ait olduğu bulunamamıştır)</p>

3.SELÂM

¹³ Seyyid Muinuddin Ali Envari Tebrizi, Hasan Nasiri Cami, "Tebrizi Envarı Şah Kasım", *Envarı Şah Kasım Tüm Eserleri* (Tahran: Mola, 2015), 34.

<p>Men bâ tü çünânem ey nigâr-i Hotenî K'ender galatam ki men tüem yâ tü menî Nî men menem ü nî tü tüyî nî tü menî Hem men menem ü hem tü tüyî hem tü menî <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilün (mefâilü) mefâilü feil</i> <i>[Hezec/Rub.]</i></p> <p>من با تو چنانم ای نگار خنتی کندر غلطم که من توام یا تو منی نه من منم و نه تو تویی نه تو منی هم من منم و هم تو تویی هم تو منی حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ رباعیات/ رباعی 1905/ ص</p>	<p>Ey Hoten'li güzel! Ben seninle o haldeyim ki ben sen miyim, sen ben misin bilemiyorum. Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin; hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin.¹⁴</p>
<p>Men ez kücâ gam ü şâdî-i in cihan zi kücâ Men ez kücâ gam-ı bârân ü nâvidan zi kücâ Tü mürğ-i çâr-perî tâ ber âsüman bi-perî Tü ez kücâ vü reh-i bâm ü nerdüban zi kücâ <i>Vezni: Mefâilün feilâtün mefâilün feilün [Müctes]</i></p> <p>من از کجا غم و شادی این جهان ز کجا من از کجا غم باران و ناودان ز کجا تو مرغ چار پری تا بر آسمان پیری تو از کجا و ره بام و نردبان ز کجا حضرت مولانا/ دیوان غزلیات/ غزل 215/ ص 134</p>	<p>Bu dünyanın kederi, sevinci nerede, ben nerede? Yağmurun, oluğun üzüntüsü nerede, ben nerede? Sen dört kanatlı kuşsun, göğün tâ üzerine uçarsın; damın yolu, merdiven nerede, sen nerede?¹⁵</p>
<p>Kad eşrekatî'd-dünyâ min nûri humeyyânâ Ve'l-bedrî alâ sâkî ve'l-ke'sü süreyyânâ Es sabvetü îmânî ve'l-halvetü bostânî Ve'l-meşcirü nedmânî ve'l-verdü muhayyânâ Men (leyse) le-hû aynün yestabsıru an gaybin Fe'l-ye'ti alâ şevkîn fî hıdmeti mevlânâ <i>Vezni: Mef'ûlü mefâilün mef'ûlü mefâilün [Hezec]</i></p> <p>قد اشرفت الدنيا من نور حَمِيَانَا البدر غدا ساقى و الكأس ثريَانَا الصبوه ايمانى و الخلوه بستانى والمشجر ندمانى و الورد مُحِيَانَا حضرت مولانا/ دیوان کبیر/ جلد اول/ غزل 267/ ص 167</p>	<p>Dünya, ateşimizin ışığıyla aydınlandı. Dolunay bize sâki, Ülker de kadehimiz. Kalp temizliği inancımdır, yalnızlık bahçem, alev alev yanan ateş, kadeh arkadaşım; gül bahçesi de neşe yerimiz. Gayb âlemini göreceğ gözümüz olmayacak, şevkle efendimizin huzuruna gelsin.¹⁶</p>

¹⁴ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 320.

¹⁵ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 134.

¹⁶ Mevlana Muhammed Celeleddin Rumi, *Külliyat Şems*, 167.

4.SELÂM	<p>Sultân-ı menî sultân-ı menî Ender dil ü can îmân-ı menî Der men bi-demî men zinde şevem Yek cân çi şevad sad cân-ı menî <i>Vezni: Fa'lün feilün fa'lün feilün [Mütedârik]</i> سلطان منى سلطان منى اندر دل و جان ايمان منى در من بدمى من زنده شوم يك جان چه بود صد جان منى حضرت مولانا، غزل شماره 3137 دیوان غزلیات ، جلد 7 ، ص 24</p>	<p>Sultânımsın, sultânımsın; cânımda, gönümde imânımsın. Bana üflersen ben dirilirim. Bir cân da nedir? Yüz cânımsın. Hz. Mevlânâ, Divân-ı Kebîr, Cilt:7, Gazel n: 3137, S:24</p>
---------	--	---

1.2. Hicaz Mevlevî Âyini'nin Biçim Açısından İncelenmesi

Araştırmamızda yöntem olarak özgün bir model oluşturulmuş, şekillendirilen tablo üzerinde simge ve rumuzlardan hareket edilerek ihtiva ettiği anlamlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Tabloda görülmekte olan kutucuklardaki her bir harf ve rumuzun ihtiva ettiği anlamlar şunlardır;

Âyin: İncelenmekte olan âyini şerif'in hangisi olduğu,

Selâm: Âyin'in kaçınıcı selamının olduğunu,

Form: Sütununda o bölümde tespit edilen form yapısının (Parantezi içi) bilgi ile ne olduğunu ve altındaki rakamlar kaçınıcı form olduğunu,

Beste Rumuzu: Sütunundaki harfler, ilgili kısımdaki güftelerin lahin yapısını, beste cümlelerinin değişip değişmediğini, T rumuzu ise terennüm lahinlerini, T rumuzunun yanındaki alt rakamlar ise terennüm lahinin yapısının değişip değişmediğini,

Güfte Rumuzu: Rakamlar bestedeki güftelerin her birinin mısra olarak lahin karşılıkların ne olduğunu t harfi ise terennüm lafızlarını, t harfinin yanındaki alt rakam ise terennüm lafzının değişip değişmediğini,

Güfte: Âyin i şerifi oluşturan güftelerin mısralarını ifade etmektedir.

Tablo 2. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyininin 1. Selamının Biçim Tahlili

ÂYİN	SELÂM	FORM (Kâr)	BESTE RUMUZU	GÜFTE RUMUZU	GÜFTE
HICAZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Beste: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	1	1	A	1	Yâ men livâu aşkîke lâ zâle âliyâ
	1	1	T ₁	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý
	1	1	A	2	Kad hâbe men yekûnü mine'l-aşkı hâliyâ
	1	1	T ₂	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý
	1	1	B	3	Nâdâ nesîmü aşkîke fî enfûsi'l-verâ
	1	1	T ₁	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý
	1	1	A	4	Ahyâkümü celâliyye celle celâliyâ
	1	1	T ₂	t ₁	Yâr hey sultân-ı men vâý, hünkâr-ı men dost, rânâ-ı men vâý, hey sultân-ı men vâý, yâr-ı yâr

1	1	C	5	Kurretü'l-ayn-i menî ez can belî,yâr yâr
1	1	t ₂	t ₂	yâr yâr
1	1	D	6	Mâh-ı bedrî gird-i mâ gerdan belî,
1	1	t ₃	t ₂	yâr yâr
1	1	C	7	Sad hezâran âferin ber rûy-i tü,
1	1	T ₂	t ₂	yâr yâr
1	1	D	8	Mî firisted hûri vü rıdvan belî,
1	1	T ₃	t ₂	yâr yâr
1	1	E	9	Samt u cû u seher ü uzlet ü zikr-i be-devâm
1	1	T ₄	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	E	10	Nâ-temâmân-ı cihan râ bi-küned kâr-ı temâm
1	1	T ₄	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	F	11	Asl-ı in cümle kemâlât be-cüz mürşid nîst
1	1	T ₅	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	G	12	Sadr-ı sâhib-dil ü kâmil-sıfat ü bahr-âşâm
1	1	T ₆	t ₃	yâr murâd-ı men
1	1	Ğ	13	Şevk-i hayâl-i döst benim cân-ı cân ider
1	1	T ₇	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	14	Sûd ü ziyân ü zevk ü gamı bî-nişân ider
1	1	T ₈	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	15	Gâhî tebessüm ile selâmı temâm-i nâz
1	1	T ₈	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	16	Aşk âşinâye secdeye âyet beyân ider
1	1	T ₈	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	H	17	Bir tâb var ki şu'le-i ruhsâr-ı yârda
1	1	I	18	Cibrîli aşk lem'asına dîdebân ider
1	1	T ₇	t ₄	Hey cân-ı men
1	1	İ	19	Dâdendem ezel secde ber-i rûy-i sanem râ
1	1	T ₇	t ₅	Hey makbul-i men
1	1	İ	20	Ber bâm-i felek bürdem ez an rûy alem râ
1	1	T ₇	t ₅	Hey makbul-i men
1	1	J	21	Mu'ciz bi-nümâ ez leb-i la'let çü

					Mesîhâ
1	1	T ₇	t ₅		Hey makbul-i men
1	1	İ	22		Tâ zinde küni mürde-i sad-sâle-i gam râ
1	1	T ₇	t ₆		Hey makbul-i men, hey sultân-ı men, Hünkâr-ı men,yâr ihsân meded,Gufrân meded vâ,y, hey sultân-ı men vâ,y

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyini'nin 1. Selâm'ının 1 bölümünde güfte ve de lahin birliğinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmede, bend-i evvelinde;

“Yâ men livâu aşkike lâ zâle âliyâ

Kad hâbe men yekûnü mine'l-aşkı hâliyâ

Nâdâ nesîmü aşkike fî enfûsî'l-verâ

Ahyâkümü celâliyye celle celâliyâ”

Mısralarından oluşan 1 murabbâ beste, bend i sânisinde ;

“Kurretü'l-ayn-i menî ez can belî

Mâh-ı bedrî gird-i mâ gerdan belî

Sad hezâran âferin ber rûy-i tü

Mî firisted hûri vü rıdvan belî”

Mısralarından oluşan 1nakış murabbâ beste, Bend i miyânhânesinde;

“Samt u cû u seher ü uzlet ü zikr-i be-devâm

Nâ-temâmân-ı cihan râ bi-küned kâr-ı temâm

Asl-ı in cümle kemâlât be-cüz mürşid nîst

Sadr-ı sâhib-dil ü kâmil-sıfat ü bahr-âşâm”

Mısralarından oluşan 1nakış murabbâ beste, 1 nakış müseddes beste;

“Şevk-i hayâl-i dîst tenim cânı cân ider

Sûd ü ziyân ü zevk ü gamı bî-nişân ider

Gâhî tebessüm ile selâmı temâm-i nâz

Aşk âşinâyecdeye âyet beyân ider

Bir tâb var ki şu'le-i ruhsâr-ı yârda

Cibrîli aşk lem'asına dîdebân ider”

Mısralarından oluşan 1nakış müseddes beste, Bend i kararârında da ;

“Dâdendem ezel secde ber-i rûy-i sanem râ

Ber bâm-i felek bürdem ez an rûy alem râ

Mu'ciz bi-nümâ ez leb-i la'let çü Mesîhâ

Tâ zinde küni mürde-i sad-sâle-i gam râ”

Mısralarından oluşan 1nakış murabbâ beste bulunan 8+3 beyitten müretteb zeyli müsemmen bir **kâr** formu tesbit edilmiştir. Bölümler arasındaki râbîta lafzî terennümlerle sağlanmıştır.

Her ne kadar murabbâlar kendi içlerinde müstakilen değerlendirilebilme durumunda olsalar da, sözlü eserlerin değerlendirilmelerinde aslanan unsurun güfte ve lahin birliğinin olduğu düşünülürse, kafiye, redif ve de lahin uyumundan ve

de terennüm yapılarından yola çıkarak, bu 11 beytin tamâmının bir eser olarak değerdendirilmeleri gerektiği ve formun 8+3 beyitten den müretteb, müsemmen bir **kâr** olduğu kanaatine varılmıştır.

Tablo 3. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 2. Selamının Biçim Tahlili

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede,	2	1	J	21	Sultân-ı menî sultân-ı menî
	2	1	K	22	Ender dil ü can î mân-ı menî
	2	1	J	23	Der men bi-demî men zinde şevem
	2	1	K	24	Yek cân çi şevad sad cân-ı menî
	2	1	J	25	Âh Ey âşıkân ey âşıkân an kes ki bîned rûy-i ô
	2	1	L	26	Şûrîde gerded akl-i ô âşüfte gerded hûy-i ô
	2	1	T ₁₃	t ₇	Zâlim yâr, Âh mîrim

Her ne kadar murabbâlar kendi içlerinde müstakilen değerdendirilebilme durumunda olsalar da, sözlü eserlerin değerdendirilmelerinde aslanan unsurun güfte ve lahin birliğinin olduğu düşünülürse, kafiye, redif ve de lahin uyumundan ve de terennüm yapılarından yola çıkarak, bu 11 beytin tamâmının bir eser olarak değerdendirilmeleri gerektiği ve formun 8+3 beyitten den müretteb, müsemmen bir **kâr** olduğu kanaatine varılmıştır.

Değerdendirme ve yorum: Hicaz âyin'in 2. selâm'ında tam olarak zeminmeyân ve de karardan oluşan **müseddes bir şarkı formu** tesbit edilmiştir. Sonunda ilâve edilen kısa terennüm lafzı karar hissini kuvvetlendiren bir yeden cümle vazifesi görmüştür.

Tablo 4. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Bölümünün Biçim Tahlili

Âyin	Selam	Form (şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede,	3	1	M	27	Hüsn yekî hasen yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	M	28	Rûh yekî beden yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	N	29	Yâr-ı dil-i hazin yekî tâ dem-i âteşin yekî
	3	1	M	30	Milket-i aşk u din yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	M	31	Ayn-ı heme ayan yekî mâni-i her beyan yekî
	3	1	M	32	Zikr-i dil ü zeban yekî yâr yekî sühan yekî
	3	1	N	33	Aşk u melâletem yekî sakm u selâme-

					tem yekî
	3	1	M	34	Men' ü melâmetem yekî yâr yekî sühan yekî

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyin'in 3. Selâm'ının 1. Bölümünde zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm tâkîben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir.

Tablo 5. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 2. Bölümünün Biçim Tahlili

Âyin	Selâm	Form (şarkı)	Beste rumuzu	Güfte rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Beste: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	2	0	32	Ey ki hezâr âferin, âh, bu nice sultân olur
	3	2	Ö	36	Kulu olan kişiler cânım, hüsrev ü hâkân olur
	3	2	0	37	Her ki bugün Veled'e, âh, inanuben yüz süre
	3	2	Ö	38	Yoksul ise bây olur cânım, bây ise sultân olur

Değerlendirme ve yorum: Hicâz âyin'in 3. Selâm'ının 2. Bölümünde zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm takiben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir. Güfte içerisindeki "âh-cânım ve amân" lafızları terennüm olarak değil, güftenin aslı unsuru olarak telakki edilmiştir.

Tablo 6. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 3. bölümünün biçim tahlili

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	3	P	39	Ey subh-i saâdet zi cebîn-i tü hüveydâ
	3	3	R	40	An hüsn çi hüsnest tekaddes ve Teâlâ
	3	3	S	41	An cây ki cismest be küllî heme ismest
	3	3	Ş	42	An cây ki cânest ne ism ü ne müsemmâst
	3	3	T ₁₄	t ₈	Âh yâr-i men yâr âh yâr-i men yâr-i merâ dost yâr-i men vây

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyini'nin 3. Selâmı'nın 3. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm formu bozmayıp karar his-sini kuvvetlendirmekle beraber, takiben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir.

Tablo 7. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 4. Bölümünün Biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede) v.1142/1729)	3	4	U	43	Çün bende nef nidâ-yi şâhî mî zen yâr
	3	4	U	44	Tîr-i nazâr an-çünan ki hâhî mî zen yâr
	3	4	Ü	45	Çün ez hod u gayr-i hod müsellem geştî yâr
	3	4	Ü	46	Bî-hod bi-nişin kûs-i ilahî mî zen yâr
	3	4	V	47	Men bâ tü çünânem ey nigâr-i Hotenî
	3	4	V	48	K'ender galatam ki men tüem yâ tü menî
	3	4	Y	49	Nî men menem ü nî tü tüyî nî tü menî yâr-i yâr
	3	4	V	50	Hem men menem ü hem tü tüyî hem tü menî

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 3. Selâmı'nın 4. bölümünde; zemin-meyan ve de karardan oluşan müsemmen bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. Formun sonundaki terennüm takiben gelecek olan bölüme hazırlık maksadı ile ilave edilmiştir.

Tablo 8. *Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 5. bölümünün Biçim Tahlili*

Âyin	Selam	Form (şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HİCÂZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyî Osman Dede, v.1142/1729)	3	5	Z	51	Mevlâye ene't-tâibü mimmâ se-lefâ
	3	5	A ₂	52	Hel yukbelü özrü âşık'ın kad telefâ
	3	5	B ₂	53	İn kâne nedâmetî sudûden ve cef
	3	5	C ₂	54	Mevlâye afallâhu afallâhu afâ

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 3. Selâmı'nın 5. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir. şarkının devamında takibeden bölüme hazırlık olmak üzere bir terennüm ilave edildiği görülmüştür.

Tablo 9. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 3. Selamının 6. Bölümünün biçim Tahlili

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HICAZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyi Osman Dede, v.1142/1729)	3	6	D ₂	55	Kücâst mutrib-i dil tâ zi na'rehâ-yi salâ
	3	6	E ₂	56	Der efkened dem-i ô der hezâr ser sevdâ
	3	6	D ₂	57	Çü âfitâb-i cemâlet ber âmed ez meşrik
	3	6	E ₂	58	Zi zerre zerre şinîdem ki ni'me mevlânâ

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 3. Selâmı'nın 6. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir.

Tablo 10. Osman Dede'ye Ait Hicaz Âyinin 4. Selamının Biçim Tahlili

Âyin	Selam	Form (Şarkı)	Beste Rumuzu	Güfte Rumuzu	Güfte
HICAZ ÂYİN-İ ŞERİFİ (Bestekârı: Nâyi Osman Dede, v.1142/1729)	4	1	F ₂	21	Sultân-ı menî sultân-ı menî
	4	1	G ₂	22	Ender dil ü can îmân-ı menî
	4	1	F ₂	23	Der men bi-demî men zinde şevem
	4	1	G ₂	24	Yek cân çi şevad sad cân-ı menî
	4	1	T ₁₅	t ₉	Âh îmân-ı menî

Değerlendirme ve yorum: Hicaz âyinin 4. Selâmı'nda; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir **şarkı formu** tesbit edilmiştir.

Mevlevî âyini beste biçiminin elimizdeki kısıtlı kaynaklar sebebi ile tam olarak beste biçimine eser üzerinden vakıf olamadığımız ancak kaynaklarda verilen tarifler ışığında Nevbet-i Müretteb formu ile büyük benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Nevbet-i Müretteb hakkındaki ilk bilgilere Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) Şerhu Kitâbi'l-Edvâr'ında ulaştığımız Nevbet-i müretteb, **kavl**, **gazel** ve **terâne** isimli üç bölümden oluşmaktadır. Daha mufassal bir izahata Abdülkâdir-i Merâgî'nin eserlerinde rastlanılan nevbet-i müretteb, Abdülkadir Merâgî'ye göre kadim zamanlardan beri bilinen bir mûsiki formudur. Ancak Fârâbî, İbn Sînâ ve Safiyyüddin el-Urmevî gibi mûsiki âlimlerinin eserlerinde bu formdan söz edilmesi ne zamandan bu tarafa icra edildiği ve tekamül süreci ile alakalı belirsizliğin başlıca sebepleridir.

Abdülkadir Merağîye göre dört veya beş bölümden oluşur. En Mühim hususiyeti, nizamî sıra ile dizilmiş fasıllar arasında makam-usul tenasübiyeti ile eserin başlangıç ve bitiş seslerinin aynı lahinde olmasıdır. Makam ve usullerinin tesbiti ile icra tarzı tamamen icracı ve bestecinin mûsikî zevkine bağlıdır.

Nevbet-i mürettebin bölümleri şunlardır:

1. Kabil. Güfte Arapça'dır. İrticâlı kısımların da yer alması muhtemel olan bu bölümün birinci kısmı, bir taksimle başladıktan sonra bir mısra veya bir beyit üzerinde kurulan ezgi bölümünün matla' (zemin) kısmını teşkil eder. Ardından miyanhâne icra edilir. Miyanhânenin başında bir ara nağme vardır. Burada matla' ve miyanhâne arasındaki insicama dikkat edilmelidir. Nisbet 1 e 2 şeklinde olmalıdır. Yani zeminde 1 mısra kullanılmışsa miyanhanede 1 beyit, zemin 1 beyit ise miyanhane 2 beyit olmalıdır. Bu durumda miyanhânenin ilk mısraı yeni bir güfte ama farklı bir lahinle icra edilirken miyanhanenin ikinci mısra'ında zemin kısmındaki ezgiye dönüş yapılır. Aynı şekilde zemin lahni bir beyit üzerinde bestelenmişse miyanhâne lahni iki beyti kapsar. Bestekâr ayrıca orta ve dönüş kısımlarının arasında terennüm de ekleyebilir. Kavildeki miyanhâne bölümünde nakarat bulunması şarttır. Ayrıca biri lafzî, diğeri ikâî terennümle icra edilen iki tür nakaratın kullanılması mümkündür.

2. Gazel. Farsça güftelerle bestelenmiş olan bu bölümde, bazen nevbet-i mürettebin birinci bölümünden ikinci bölümüne terennümsüz geçiş yapıldığında icra süresi uzatılarak eserin daha etkili olması sağlanabilir. Gazel bölümünün ritmik usulü ve biçim özellikleri kavildekilerle aynıdır.

3. Terâne. Arapça ve Farsça yazılmış olan rubâîlerden oluşur. Eski dönemlerde terâne aynı zamanda bir şiir formunun adı olarak da bilinen bu bölümde icra edilen usul diğeri bölümlerde kullanılan usulden farklı değildir. Ayrıca terânenin giriş kısmı usulün ilk darbeleriyle başlamaz, eksik ölçülerle başlar.

4. Fürûdâst (karar). Abdülkâdir Merâğî'den önceki son dönemde nevbet-i mürettebin son bölümü olup kavle benzer ve güftesi Arapça'dır.

5. Müstezad. Kendine mahsus bir üslubu olan Merâğî, nevbet-i mürettebin dört bahirli biçimine müstezad bahrini de de ilave ederek bu forma yeni bir soluk getirmiştir. Mûsikideki bu formun edebiyattaki müstezad formuyla bir alakası olmadığını belirtmek gerekir. Merâğî'ye göre bu beşinci bölümün bestelenmesinin önemli sebeplerinden biri nevbet-i mürettebin kapalı simetrik bir çerçeve içinde olmayan değişik bir nevbet-i müretteb meydana getirilmesidir. Daha önce kullanılan güfte ve form özelliklerinin tekrarlandığı bu bölüm bütün eserin özeti görünümündedir. İlk dört bahirdeki makam ve usullerin çeşitliliği yanında müstezadda usul giriş kısımları serbest bir şekilde uygulanır.¹⁷

Sonuç

Hicâz âyin'in 1. Selâm'ının 1 bölümünde güfte ve de lahin birliğinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmede, bend-i evvelinde; 1 murabbâ beste, bend-i sânisinde; 1 nakış murabbâ beste bend-i miyânhânesinde; 1 nakış murabbâ beste, 1 nakış müseddes beste; bend-i kararârında da; 1 nakış murabbâ beste bulunan ve bölümler arasında lafzî terennümlerle râbitası sağlanan 8+3 beyitten müretteb

¹⁷ Süreyya Agayeva, "Nevbet-i Müretteb" (İstanbul, 2007), 33/43.

zeyilli müsemmen bir kâr formunda olduğu,

2. Selâm'ında tam olarak zemin-meyân ve de karardan oluşan müseddes bir şarkı formunda olduğu,

3. Selâm'ının 1. ve 2. bölümünde zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu, 3. bölümünde; kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu, 4. Bölümünde, zemin-meyan ve de karardan oluşan müsemmen bir şarkı formu, 5. Bölümünde, kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu olduğu,

4. Selâm'ında ise kendi içerisinde dönüşlü olmak üzere, zemin-meyan ve de karardan oluşan bir şarkı formu tesbit edilmiştir.

Elde edilen bu verilere göre; Mevlevî âyinleri içerisinde Türk mûsikisindeki Kâr, Beste, Şarkı vb. formları gibi formlar bulunduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar kaynaklarda Mevlevî âyinleri'nin nevbet-i müretteb formundan oluştuğu bilgisine rastlamasak da bu çalışmamızdaki bilgilerden mülhem; Mevlevî âyinleri'nin nevbet-i müretteb formundan esinlenerek oluşturulduğu sonucuna varılmıştır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahmet alışır. *Mevlevî Âyinleri*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yâinleri, 2016.
- Mehmet Gönül. *Mevlevî Matbah-ı Şeriflerinde Mûsikî ve Semâ Eğitimi*. Konya: Selçuk University Sosyal Bilimler Enstitüsü, ts.
- Mehmet Gönül. "Mevlevilik ve Mûsikî". *İstem* 5/10 (2007), 75-89.
- Mevlânâ Muhammed Celeleddin Rumi. *Kllyat Şems*. 10 Cilt. Tahran: Amirt Kebir, 1985.
- Mustafa İsmat Uzun. "Mi'râciye". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yâinleri, 2020.
- Nuri zcan. "Mevlid". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yâinleri, 2004.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. İstanbul: National Education Publishing, 1974.
- Seyyid Muinuddin Ali Envari Tebrizi, Hasan Nasırı Cami. "Tebrizi Envarı Şah Kasım". *Envarı Şah Kasım Tüm Eserleri*. Tahran: Mola, 2015.
- Süleyman Erguner. "Nayi Osman Dede". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/461-462. İstanbul: Diyanet Vakfı Yâinleri, 2007.
- Süreyya Agayeva. "Nevbet-i Müretteb". İstanbul, 2007.
- Timuçin evikoğlu. "Yasaklı Âyin - Haşım Bey'in SûZinâk Âyini Şerifi, Bir Hayalin Peşinde _Klasik Türk Müziği Yazıları I". *Edebiyat Ortamı Yâinleri* 5 (2017), 251-291.
- Tuğrul İnançer. "Mevlevî Musikisi ve Mukabele âdâbı". *Konya'dan Dünyaya Mevlânâ ve Mevlevilik*. ed. Nuri şimşekler. 191-203. Konya: Karatay Belediyesi Yâinleri, 2002.